

шифр : «Толерантність»

**ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОГО
СТАВЛЕННЯ ДО ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ**

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади формування толерантності в умовах соціальної інклюзії	8
1.1. Сутність та загальна характеристика дефініцій «соціальна інклюзія», ««інклюзивна освіта», толерантність», «особа з особливими освітніми потребами».....	8
1.2. Чинники формування толерантності у ставленні до осіб з обмеженими функціональними можливостями.....	12
Висновки до першого розділу	17
РОЗДІЛ 2. Практичні аспекти формування толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами	18
2.1. Формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами (емпіричне дослідження).....	18
2.2. Досвід використання артпедагогіки у формуванні толерантного ставлення до учнів з особливими освітніми потребами.....	24
Висновки до другого розділу	28
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31
ДОДАТКИ	37

ВСТУП

В останні десятиліття в сучасному світі посилюється увага до питань дотримання основних прав і свобод кожної людини, розробляються теоретичні засади та активно запроваджуються в практичну діяльність державних органів влади оновлені підходи що ґрунтуються на ідеях рівноправ'я, справедливості, демократії. Розглядаються різні концепції, серед яких разом із ідеями про забезпечення рівних можливостей кожному громадянину, мають місце й ідеї та концепції «соціальної ізоляції» (соціального відторгнення). В країнах Європейського Союзу таке негативне явище визначається як процес, у якому частина людей позбавлена можливості у повній мірі брати участь у житті суспільства. Наголошується, що частина громадян, в силу певних складних обставин (наприклад бідність, низький рівень освіти, мовні бар'єри чи проблеми зі станом здоров'я та інші причини), не може активно долучатись до вирішення проблем, які є актуальними в їхньому щоденному житті. Така соціальна ізоляція ускладнює, а часто й унеможлиблює одержання людиною належного рівня освіти, якісного медичного обслуговування або можливості працевлаштування. Визнається, що явище соціальної ізоляції є безпосереднім проявом порушення засадничих прав і свобод людини.

В зоні ризику щодо соціальної ізоляції часто опиняються (або можуть опинитися) представники різних соціальних груп, серед яких особи з інвалідністю, діти-сироти, безпритульні, мігранти, багатодітні сім'ї та інші. Цей сучасний виклик суспільству спонукає до пошуків шляхів його розв'язання, зокрема посилення політики соціального захисту, сприяння процесу соціальної інклюзії, підтримки осіб із «груп ризику» тощо.

Формування «інклюзивного суспільства» це до певної міри створення «толерантного суспільства», в якому панує доброзичливість, повага і увага, рівноправне ставлення до кожного. Серед широкого спектру завдань соціальної інклюзії одним із надзвичайно важливих є забезпечення сприятливих умов для

розвитку людини – надання можливостей для одержання освіти, навчання, виховання, творчого інтелектуального зростання особистості.

Науковцями і практиками здійснюються пошуки можливостей соціальної підтримки та надання допомоги все більшому колу людей, які її потребують, зокрема людям з інвалідністю. Питанням забезпечення соціальної підтримки і супроводу громадян, які мають особливості психофізичного розвитку приділяється особлива увага як сучасною соціально-педагогічною наукою, так і практикою організації соціальної роботи. Звернемось до сучасних наукових досліджень в освітній галузі, де сьогодні активно розвиваються та запроваджуються інклюзивні підходи в організації навчання різних вікових категорій наших громадян – від дітей дошкільного віку, школярів, студентської молоді до дорослих.

Питання соціальної інклюзії, соціальної та соціально-педагогічної роботи з людьми з особливими потребами в Україні досліджують Возна Ю. В. [7], Коляда Н. М., Кравченко О. [18], Перегудова Т. В. [27], Потапюк Л. [31], Миронова С. П., Платаш Л. Б. [38], Сорочан М. П. [39], Капська А. Й. [35; 40], Зубченко С. О., Тищенко Ю. А. [44], Федорченко Т. Є. [51], Юрків Я. І. [55].

Проблеми розвитку інклюзивних форм навчання та використання засобів артпедагогіки та арттерапії у соціально-педагогічній діяльності з людьми з особливими освітніми потребами висвітлюються в працях Колупаєвої А. А., Таранченко О. М. [17], Логвиненко Т.О. [22], Полторак Л. [26], Ревть А. Б. [36], Руденької Т.М. [37], Найди Ю. М., Даниленко М. І. [43], Сейко Н. А., Савельчук І. Б. [38], Тадеуш О.М. [47], Швед М. [52] та інших.

Слід зазначити, що дослідники аналізують різні аспекти соціальної та соціально-педагогічної роботи з людьми з особливими потребами, серед яких: роль і функції соціального педагога в роботі з дітьми з обмеженими функціональними можливостями (Возна Ю. В.); інтеграція людей з особливими потребами у суспільство як прояв ціннісного і толерантного ставлення до людей (Гамрецький І. С., Столяренко О.В.); соціальна інклюзія як елемент соціальної політики (Перегудова Т. В.); соціальна інклюзія у сучасних освітніх

зкладах (Потапюк Л.); реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва (Капська А. Й.) тощо.

Варто наголосити, що значна частина досліджень стосується такого важливого питання і чинника досягнення позитивного результату в забезпеченні соціальної інклюзії, як толерантне ставлення до різних категорій громадян, у тому числі до людей з особливостями психофізичного розвитку. Прикладами таких досліджень можуть бути наукові публікації: «Консолідація України на основі платформи толерантності» (Кремень В. Г.); «Ціннісні орієнтації як показник професійного становлення фахівців з соціальної роботи» (Балахтар В.В.); «Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога» (Молчанова А. О.), «Толерантність як соціально-педагогічне явище в соціокультурному контексті» (Компанієць В.); «Проблема формування у суспільстві позитивного ставлення до осіб з обмеженими фізичними і розумовими можливостями» (Гітун Н.І.); «Педагогіка діалогу В. О. Сухомлинського як умова виховання толерантності особистості» (Петренко О.Б.); «Толерантність – ключ до успішної фахової підготовки вчителів» (Будак В. Д.); «Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку» (Миронова С. П., Платаш Л.Б.) та інші.

Аналіз цих праць свідчить, що значна частина науковців вважає важливою умовою успішної соціальної інклюзії, поряд з іншими чинниками, забезпечення в суспільстві толерантного ставлення до осіб з інвалідністю. Автори досліджень відзначають, що гострою потребою сучасного суспільства є усунення перешкод, бар'єрів, які існують на шляху реалізації соціальної інклюзії всіх громадян, незалежно від їх відмінностей. Маються на увазі не тільки архітектурні бар'єри, а й етичні, морально-психологічні, які нажалі мають місце в нашому суспільстві. Це означає прагнення до досягнення такого рівня розвитку суспільства, в якому домінуючим є сприйняття та прийняття кожного як рівного собі, незалежно від існуючих відмінностей, а також забезпечення таких умов для усіх дітей і дорослих громадян, щоб вони мали

можливість без перешкод і труднощів брати посильну для них участь у житті громади на рівних правах з іншими.

З огляду на це нами обрано для дослідження тему: **«Теоретико-практичні засади формування толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами».**

Мета роботи полягає у розкритті особливостей формування толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами та можливостей використання з цією метою засобів артпедагогіки.

Об'єкт дослідження – процес формування толерантності, а його **предмет** – використання в соціально-педагогічній діяльності різних видів і засобів артпедагогіки для формування толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами в сучасних умовах.

Виходячи з мети, об'єкту та предмету дослідження нами визначено такі **дослідницькі завдання:**

- проаналізувати суть понять «соціальна інклюзія», «толерантність», «особа з особливими освітніми потребами»;
- схарактеризувати чинники формування толерантності у ставленні до осіб з обмеженими функціональними можливостями;
- розкрити можливості використання артпедагогіки у соціально-педагогічній роботі з формування толерантного ставлення до учнів з особливими освітніми потребами;
- представити результати реалізації Міжнародного проекту VIP «Art and Creativity» з формування толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами засобами мистецтва і творчості (за участі студентів та викладачів з університетів Бельгії, України, Польщі, Румунії, Данії та Словачії).

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, систематизація та узагальнення; *емпіричні* – спостереження, бесіда, опитування, анкетування, оцінка і самооцінка.

Елементи наукової **новизни** та **практичного значення** роботи полягають у висвітленні особливостей реалізації завдань соціальної інклюзії в сучасних

умовах, зокрема в освітній галузі. Певну цінність з позицій практики становлять наведені в роботі приклади використання засобів артпедагогіки у формуванні толерантності майбутніх соціальних педагогів щодо осіб з особливими освітніми потребами, а також досвід міжнародної співпраці у цій галузі з партнерами з університетів Бельгії, Данії, Польщі, Румунії, Словачії та України. Практичні матеріали, наведені у роботі, можуть бути використані у ЗВО під час ознайомлення студентів педагогічних спеціальностей з особливостями використання артпедагогічних технологій в роботі з учнями з особливими освітніми потребами.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти, під час занять студентської проблемної групи «Актуальні питання інклюзивної освіти», на VI Міжнародній науковій конференції «Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень» (м. Вінниця, 2024 р.), V Всеукраїнській студентській науковій конференції «Формування сучасної науки: методика та практика» (м. Київ, 2024 р.), під час реалізації спільного Міжнародного проекту «Мистецтво і творчість» (за участі представників університетів Бельгії, Данії, Польщі, Румунії, Словачії та України).

Публікації. Окремі аспекти і результати дослідження висвітлені у публікаціях: «Від інклюзії в освіті до інклюзивного суспільства» (у збірнику наукових праць VI Міжнародної наукової конференції «Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень», м. Вінниця, 8 березня, 2024 р. та «Толерантність як умова створення сприятливого інклюзивного освітнього середовища» (у збірнику матеріалів V Всеукраїнської студентської наукової конференції: «Формування сучасної науки: методика та практика», м. Київ, 15 березня, 2024 р.).

Структура роботи. Робота складається з анотації, вступу, 2 розділів (5 параграфів), висновків до розділів та загальних висновків, списку використаної літератури (55 джерел) та додатки. Загальний обсяг роботи становить 52 сторінки, основна частина – 30 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ

1.1. Сутність та загальна характеристика дефініцій «соціальна інклюзія», «інклюзивна освіта», «толерантність», «людина з особливими освітніми потребами»

У нашому дослідженні ключовими поняттями є «інклюзія», «соціальна інклюзія», «інклюзивна освіта», «діти з особливими освітніми потребами», «толерантність» та інші.

В сучасних наукових психолого-педагогічних і соціально-педагогічних джерелах часто зустрічається ціла низка наукових понять і термінів, якими дослідники позначають одне й теж за своєю сутністю явище, використовуючи різні терміни. Наприклад, в науково-літературних джерелах стосовно осіб, які мають серйозні проблеми зі станом здоров'я можуть використовуватися терміни: «особа з інвалідністю», «людина з порушеннями психофізичного розвитку», «особа з обмеженими функціональними можливостями», «неповносправна особа», «людина з обмеженою дієздатністю», «особа з особливими освітніми потребами» та ін. Під час звернення до проблем пов'язаних з вивченням явища інклюзії можемо зустріти терміни «інклюзія», «соціальна інклюзія», «інклюзивне суспільство», «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання», «інклюзивний заклад освіти» тощо.

У тісному взаємозв'язку із цими науковими поняттями, під час аналізу окремих аспектів явищ інклюзії та вивчення особливих потреб людини, використовуються терміни «співпереживання», «емпатія», «милосердне» або «толерантне» ставлення до певної людини чи категорії осіб.

Таке термінологічне різноманіття вимагає уточнення певних змістових і смислових значень окремих термінів і понять, які ми використовуємо у своїй роботі. Звернемось спочатку до визначення таких термінів як «інклюзія» та «соціальна інклюзія».

«Інклюзія» у перекладі з англійської мови означає «долучення до будь-кого або до будь-чого». «Соціальна інклюзія», як зазначають науковці Найда Ю.М., Ткаченко Л.М., Даниленко Л.І. – це процес, спрямований на забезпечення людям, які зазнають ризику бідності та соціального вилучення, можливостей та ресурсів, необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті та досягти рівня життя і добробуту відповідно до стандартів якості життя» [43, с. 12].

Відповіддю на посилення в останні десятиліття проявів соціальної нерівності та недостатній рівень функціонування системи соціального забезпечення, яка не відповідала запитам і потребам різних верств населення, стали створення та поетапна реалізація Концепції соціальної інклюзії.

Соціальна інклюзія стосується інтересів і прав усіх людей, включаючи і тих осіб, які перебувають у соціальних закладах, а інклюзивне суспільство – це таке, де всі люди відчують свою цінність, де поважається різність та несхожість індивідів, а основні потреби задовольняються для того, щоб уможливити гідне життя [43, с. 12].

В останні 15 років в освітню сферу в нашій країні став запроваджуватися інклюзивний підхід, який обґрунтовується Концепцією інклюзивної освіти. Головною ідеєю Концепції є забезпечення рівних можливостей для всіх дітей і молоді у навчанні в усіх типах і рівнях освітніх закладів, починаючи від дошкільних і завершуючи закладами вищої освіти та позашкільними освітньо-виховними установами. В усіх освітніх установах може бути запроваджена інклюзивна форма навчання, якщо є запит на таку форму освіти від батьків дітей з особливими освітніми потребами. Це дуже позитивне явище в нашій системі освіти, оскільки незважаючи на різний соціальний статус, культурні традиції, реальний рівень навчальних можливостей особи, всі діти повинні мати рівні права і можливості у навчанні в усіх типах освітніх закладів [17; 40; 51].

Розкриваючи суть інклюзії в освіті дослідники роблять наголос на тому, що вона є процесом, спрямованим на виявлення та усунення існуючих бар'єрів,

що створює сприятливі умови для участі у навчанні всіх дітей та забезпечує спеціалізовану увагу до дітей з особливими освітніми потребами [20; 43; 52].

Мета освітньої інклюзії полягає у ліквідації соціальної ізоляції (вилучення), яка розглядається як наслідок негативного ставлення до різноманіття. Для пояснення освітньої інклюзії вихідним положенням є визнання освіти одним з основоположних прав людини й основою для розбудови справедливого і демократичного, інклюзивного суспільства.

На міжнародній конференції ООН з питань освіти, науки і культури «Інклюзивна освіта: шлях у майбутнє» відзначалося :«Запровадження інклюзії в освітній сфері є не другорядним, а центральним питанням для забезпечення високоякісної освіти й створення більш інклюзивних суспільств...» [43, с. 12].

Зупинимо свою дослідницьку увагу і на термах, якими визначають осіб з проблемами у стані здоров'я. Одразу зауважимо, що до сьогодні в Україні немає єдиного терміну стосовно осіб, які мають фізичні або психічні відхилення у здоров'ї. Найкраще, на нашу думку, звернутись до вітчизняного законодавства і з'ясувати як у ньому трактуються згадані терміни і поняття. Приміром у Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (ред. від 31.08.2018) наводяться визначення, що стосуються людей з проблемами у стані здоров'я: «особа з інвалідністю» та «дитина з інвалідністю». Закон тлумачить їх наступним чином: «... Особа з інвалідністю – особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності » [33].

Стосовно дитини з інвалідністю в Законі подається таке роз'яснення: «Дитина з інвалідністю – особа віком до 18 років (повноліття) зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності» [33].

В своєму дослідженні науковець М. Швед стосовно трактування термінології, що означає осіб які мають певні відхилення від норми у стані здоров'я, зауважує, що поступово з демократичними змінами, які відбуваються в суспільстві, формуються і певні зміни в розумінні таких понять, як «вади

розвитку», «інвалідність» та інших. Дослідниця зазначає, що в останні роки в науковому обігу стали домінувати терміни «діти з особливими потребами» та «діти з особливими освітніми потребами», які використовуються як для означення важких форм дитячої інвалідності, так і середніх за ступенем порушень» [52, с. 35].

Ще один термін, який є центральним у нашому дослідженні – «толерантність». Саме слово толерантність англійською звучить як «tolerance» і в перекладі означає терпимість, а з латинської це слово перекладається як терпіння [5, с. 12].

Варто зазначити, що в Міжнародному документі «Декларація принципів толерантності», яка була підписана 185 державами-членами ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року в Міжнародний день толерантності в Парижі, толерантність визначається як «...повага, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності». Термін «толерантність» тлумачиться в Декларації як «...активне ставлення, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини» [11].

На думку вітчизняної дослідниці Молчанової А.О., толерантність є ознакою високого духовного та інтелектуального розвитку людини, групи, суспільства в цілому Дослідниця зазначає, що толерантність належить розглядати як одну із фундаментальних ознак цивілізованості та тип індивідуального і суспільного ставлення до соціальних і культурних відмінностей, як терпимість до чужих думок, вірувань і форм поведінки [24]. Ми поділяємо наукову позицію Молчанової А.О., яка розглядає толерантність як цінність і соціальну норму громадянського суспільства, що виявляється у праві всіх громадян бути різними; забезпеченні стійкої гармонії між різними конфесіями, політичними, етнічними та іншими соціальними групами; повазі до різноманітності різних світових культур, цивілізацій і народів; готовності до розуміння і співпраці з людьми, які відрізняються зовнішністю, мовою, переконаннями, звичаями і віруваннями [24, с. 36].

Завершити цей невеликий огляд поняттєво-термінологічного апарату нашого дослідження хочемо звернувшись до матеріалів публікації Будака В.Д., в якій автором наголошується, що «...толерантність як терпимість передбачає повагу та розуміння інших культур і народів, поглядів та людей, цінування та підтримку всього кращого із надбань цивілізації, але не вичерпується ними, бо важить значно більше і найближче асоціюється з поняттям людяності – головного в людині [5, с. 13]. Нам хочеться звернути увагу саме на цей наголос автора, оскільки ми цілком поділяємо думку дослідника про те, що **ТОЛЕРАНТНІСТЬ** – це в першу чергу **ЛЮДЯНІСТЬ**.

Таким чином можемо зробити висновок, що термін «толерантність» трактується сучасною наукою як інтегроване морально-особистісне утворення, яке характеризується ціннісним ставленням особистості до інших, до себе та до навколишнього середовища. Суть толерантності полягає у терпимому ставленні до поглядів, думок, інтересів і звичок інших людей, незалежно від їх походження, національності, соціального статусу, стану здоров'я тощо.

1.2 Чинники формування толерантного ставлення до осіб з обмеженими функціональними можливостями

В основі формування толерантності як індивідуальної характеристики особистості має, на нашу думку, бути педагогіка толерантності. У сучасній педагогічній науці педагогіку толерантності розглядають як систему педагогічних принципів, форм і методів та прийомів роботи педагога.

Основними вихідними положеннями педагогіки толерантності є:

- визнання та прийняття дитини такою, якою вона є;
- повага до особистості кожного школяра;
- співпраця та взаємодія педагога й учня;
- розвиток творчих здібностей, самореалізація.

На формування толерантності впливає комплекс чинників, серед яких дослідники називають такі :

- виховання та певний досвід,
- стиль спілкування і загальна культура особистості,
- домінуючі цінності,
- існуючі потреби та інтереси,
- особливості характеру і темперамент,
- найбільш стійкі звички,
- рівень емоційності
- тип поведінки особистості.

Отже, як зазначають у своїй науковій праці Потапчук Т. і Клепар М., виховання толерантності у молодого покоління – складний і багатогранний процес [32, с. 29].

В системі професійної підготовки майбутніх педагогів також мають враховуватись чинники, які забезпечують формування почуття толерантності. Адже сам учитель має бути особою толерантною загалом і стосовно учнів з особливими освітніми потребами зокрема.

Взагалі у системі інклюзивної освіти всі педагоги повинні мати позитивне ставлення до різноманітності існуючих потреб та інтересів учнів. Вони також мають бути добре обізнаними із сутністю та особливостями методів інклюзивного навчання. З переважною більшістю різних методів інклюзивного навчання, які їм будуть потрібними у процесі роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, майбутні педагоги мають добре ознайомитись у процесі професійної підготовки в ЗВО. А доповнювати і удосконалювати знання кожен вчитель може за допомогою участі у короткотермінових навчальних курсах без відриву від основної роботи. [32, с. 29].

Базовою засадою інклюзивної освіти є забезпечення рівного ставлення до всіх учнів, з одночасним створенням особливих, сприятливих умов для тих із них, котрі мають особливі освітні потреби. Головний принцип інклюзивної освіти полягає в тому, щоб педагоги володіли здатностями поважати і цінувати відмінності у межах учнівської громади.

У процесі інклюзивного навчання усі діти мають під керівництвом педагога вчитись працювати в команді, спілкуватись і взаємодіяти спільно з іншими учнями класу, у яких є інші можливості. Дорослі у цьому процесі (вчителі, батьки, керівництво школи) мають бути небайдужими у ставленні до всіх дітей, котрі навчаються в школі і працювати злагоджено, у тісній взаємодії.

Ми вважаємо, що не може вчитель або вихователь бути успішним у формуванні почуття толерантності в учнів з якими він працює, якщо він сам не є носієм толерантності, толерантного ставлення до інших.

Савченко О.Я., наголошуючи на важливій ролі вчителя у формуванні в учнів почуття толерантності, зазначає що толерантний педагог «...має цілеспрямовано формувати у вихованців терпимість, безконфліктність, національну ідентичність і повагу до культур інших народів» [37, с. 5].

Толерантний педагог має завжди пам'ятати, що учні сприймають його як певний зразок у ставленні до інших. Тому він повинен у своїй професійній педагогічній діяльності:

- забезпечувати сприятливі умови для спільної діяльності та успішної взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу;
- сприяти максимальному залученню учнів і батьків до обговорення та прийняття конкретних рішень і програм спільної діяльності;
- вчити дослухатись до думок інших та цінувати їх позиції;
- переконливо та аргументовано формулювати власну позицію у дискусійних питаннях;
- цінувати особистісну різноманітність і сприяти забезпеченню умови для підтримки та прийняття культурних відмінностей учнів і їх проявів у житті.

Головними принципами толерантності мають бути:

- взаємна вимогливість і взаєморозуміння між всім педагогічним колективом і учнями школи;
- сприятливий соціально-психологічний клімат в освітньому закладі, що є одним із готовних чинників і засад формування толерантного середовища;

- формування в учнів почуття власної гідності, самоповаги та поваги до оточення, інших учнів незалежно від їхнього соціального статусу, національної приналежності, культури тощо.

Таким чином ми можемо стверджувати, що організаційно-педагогічні умови формування толерантної культури учнів мають включати в себе:

- формування установки на толерантність, яка передбачає готовності і здатності педагогів і учнів до рівноправного діалогу через налагодження довірливих стосунків та взаємодії;
- використання адекватних ситуації методів навчання і виховання, які забезпечують розвиток толерантності учнів;
 - залучення учнів та їх батьків до спільної діяльності, під час якої підлітки навчаються критичному мисленню, цінувати погляди та позиції інших тощо.

Щодо особистості вихователя закладу дошкільної освіти, то з позицій толерантності вона має відповідати таким характеристикам: бути носієм особистісних толерантних якостей; проявляти толерантність у професійній діяльності; дотримуватись принципів толерантності у педагогічному спілкуванні.

Наступним важливим чинником формування толерантності, на нашу думку, є педагогічна спадщина видатних українських педагогів. Прикладів можна наводити дуже багато, адже вітчизняна педагогіка багата на яскраві педагогічні постаті та цінну педагогічну наукову спадщину.

Ми зупинимось на розгляді тільки одного, але дуже показового і характерного для української педагогічної науки прикладу. Його яскраво і переконливо ілюструє наукова публікація дослідниці Петренко О. Б. «Педагогіка діалогу В. О. Сухомлинського як умова виховання толерантності особистості». В цій статті науковець, здійснивши теоретичний аналіз педагогічних праць Василя Олександровича Сухомлинського, що стосуються проблеми педагогіки діалогу, визначає ідеї, які на думку автора дослідження,

становлять зміст педагогічної діяльності, спрямованої на виховання толерантної людини [28].

Петренко О. Б. зазначає, що «У контексті виховання толерантності педагогікою діалогу особливо актуально звучать слова педагога про те, що «слово і є саме тим інструментом, за допомогою якого можна навчити дітей умінню бачити в людських очах найтонші відтінки переживань: горе, тривогу, образу, відчай, сум, безнадію, самотність». Все це потрібно, аби виховати повноцінну толерантну чуйну людину [28, с. 101]. Дослідниця робить висновок про те, що «Педагогіка діалогу Василя Сухомлинського – це педагогіка толерантності, педагогіка гуманізму, педагогіка віри в неповторність кожної дитини, педагогіка спілкування, педагогіка талановитого вчителя, який своєю наполегливою працею творить особистість громадянина вільної, незалежної України, – педагогіка ХХІ століття [28, с. 101].

Ще одним чинником, який ми не можемо лишити поза увагою є сім'я, батьки. Головні методи виховання в сім'ї – це приклад, спільні з батьками види діяльності, підтримка дітей у різних справах, допомога у вирішенні проблем тощо. Саме батьки є головними особами, які першими знайомлять дітей з такими загальними поняттями як співчуття, співпереживання, добро, розуміння, терпимість та ін. Щодо ставлення до інших людей, то часто воно є таким, яке панує в сім'ї – доброзичливе, чуйне, з увагою і повагою та турботою один до одного або байдуже чи що ще гірше – недоброзичливе, грубе, принизливе, агресивне і т. ін. Стиль і сімейна атмосфера в стосунках стає чинником формування або відсутності виховання толерантності особистості дитини.

Слушно з цього приводу зауважує науковець Молчанова А.О., стверджуючи, що виховання культури толерантності має здійснюватися за формулою: «батьки + діти + вчитель». Дослідниця наголошує, що «...заходи, в яких беруть участь батьки, служать хорошим прикладом взаємодії двох найважливіших чинників у житті дитини: школи і сім'ї, що об'єднали свої

зусилля в навчальному процесі, спрямованому на виховання відкритого, неупередженого ставлення до людського різноманіття» [24, с. 52].

На формування толерантності впливає комплекс чинників таких як виховання, рівень професійного досвіду, особливості стилю спілкування, рівень загальної та професійної культури педагогів; ціннісні орієнтації, потреби, інтереси, характер, темперамент, звички, емоційність та тип поведінки особистості учня; сімейні традиції та її атмосфера, характер сімейних стосунків і стиль спілкування в сім'ї, рівень педагогічної обізнаності батьків, а також багата педагогічна спадщина минулих поколінь видатних вітчизняних педагогів і сучасні дослідження у галузі педагогіки толерантності, соціально-педагогічної теорії і практики.

Висновки до першого розділу

На основі аналізу наукової літератури, досліджено зміст дефініцій «особа з інвалідністю», «людина з обмеженими можливостями», «людина з особливими потребами». З'ясовано, що у сучасному українському суспільстві відбуваються процеси, які істотно впливають на процес соціалізації людей з особливими потребами в соціум.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження забезпечив уточнення сутності його ключових понять: «інклюзія», «інклюзивна освіта», «дитина з особливими освітніми потребами», «толерантність».

Вивчення кращого досвіду педагогів дав змогу визначити основні вимоги до професійної діяльності толерантного педагога. Вони передбачають : здатність бути прикладом для дітей; уміння підтримувати позитивну емоційну атмосферу та виховувати в учнів почуття взаємної поваги; визнавати здібності вихованців, поважати почуття кожного учня; забезпечувати доброзичливу, демократичну атмосферу в класі; бути справедливим і здатним вислухати іншого та вести діалог.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

2.1. Формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами (емпіричне дослідження)

Здійснивши аналіз окремих теоретичних підходів у трактуванні суті понять соціальної та освітньої інклюзії, а також засад формування толерантності у ставленні до осіб з особливостями психофізичного розвитку ми звернулись до питань практики формування толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами.

Нами було проведено емпіричне дослідження, метою якого було вивчення рівня обізнаності з суттю і станом запровадження інклюзивної освіти дітей і молоді в нашій країні та рівнем сформованості толерантного ставлення у вчителів і студентів (майбутніх педагогів і фахівців з інклюзивної освіти) до учнів з особливими освітніми потребами.

Крім власних спостережень і бесід з педагогами-практиками, відвідування закладів ЗСО та ЗДО, бесідами з вчителями, соціальними педагогами і практичними психологами шкіл м.м. Дрогобич, Трускавець, Самбір, Стебник тощо, нами було проведено серію анкетувань, спрямованих на вивчення ставлення педагогів до запровадження інклюзивної освіти та з'ясування рівня толерантності у ставленні до дітей з особливими освітніми потребами.

Наведемо окремі приклади відповідей на запитання анкет. Педагогам було запропоновано відповісти на низку запитань, які стосувались як їхньої власної професійної готовності до роботи в умовах інклюзії, так і оцінки стану толерантного ставлення серед педагогів, учнів і їхніх батьків щодо спільного навчання з дітьми, що мають особливі освітні потреби. Аналіз відповідей засвідчив такі результати.

На запитання «Які категорії дітей з особливими потребами можуть бути залучені до інклюзивного навчання?» педагоги відповіли:

50% - «Можливо залучати дітей з різними ООП» - респондентів;

42 % - «Таке залучення можливе для дітей з порушеннями фізичного та інтелектуального розвитку, а також із розумовою відсталістю» -

8% - зазначили, що це питання мають вирішувати лікарі.

На питання «Що потрібно зробити для успішного запровадження інклюзивної освіти» респонденти відзначили :

23% - «В таких інклюзивних класах потрібно мати спеціально підготовлених вчителів»;

22% - «Необхідно зменшити кількість учнів в класі»;

21% - «Забезпечити вчителів спеціальним навчальним обладнанням» -;

14% - «Сприяти позитивному психологічному клімату в навчальному закладі»;

7% - «Потрібна належна соціальна і матеріальна підтримка, розвиток спеціальних програм і технік»;

6% - «Треба більше залучати до процесу інклюзії батьків дітей з ООП» наголосили тільки.

Респондентам було також запропоновано відзначити переваги інклюзивного навчання для учнів з ООП. Відповідаючи на це запитання вчителі назвали наступне:

39% - «Можливості краще інтегруватись в оточуюче середовище, бути і спілкуватись в групі однолітків»;

21% - «Бути краще соціалізованими, обізнаними »;

14% - «Не відчувати себе ізольованими»;

Для інших учнів класу навчання в інклюзивному класі на думку вчителів дає можливість:

26% - «Формувати, виховувати повагу до дітей з ОПП»;

24% - «Толерантність»;

18% - «Співчуття, доброзичливе ставлення»;

12% - «Формування гуманізму, милосердя, відповідальності, здатності до спілкування з дітьми з ООП»;

8% - «Позитивні зміни у ставленні до тих, хто є «інакшим».

Одночасно майже 39% педагогів відзначили, що мають місце випадки негативного ставлення збоку батьків та окремих учнів стосовно запровадження інклюзивного навчання, що є показником неготовності значної частини нашого суспільства до масового запровадження такої форми навчання. Частина респондентів (16%) констатувала, що наслідком залучення дітей з ООП до ЗЗСО є порушення структури і перебігу уроку.

Результати проведеного анкетування студентів різних педагогічних спеціальностей. (Вибірка – 29 студентів)

1. Яких дітей називаємо «діти з особливими освітніми потребами»:

44,8% - діти з порушеннями фізичного та розумового розвитку;

6,9% - діти з порушеннями психічного розвитку;

48,2% - діти, яким необхідна посильна підтримка оточуючих.

2. З якою категорією дітей з ООП Вам доводилося спілкуватися?

20,7% – ДЦП; **27,7%** – затримка мовлення; **3,4%** - порушеннями психічного розвитку; **6,9%** – РАС; **17,2%** – синдром Дауна; **10,3%** - з порушенням слуху; **3,4%** – з порушенням зору; **10,3%** - не доводилося спілкуватися.

3. Яка основна мета виховання дитини з ООП?

Відповіді: допомога в адаптації до навколишнього середовища; створення сприятливого середовища для розвитку; підтримувати дитину і розвивати її навички; забезпечити відчуття дитини з ООП такою як усі; вміти жити у суспільстві; комфортне перебування у соціумі; забезпечити відчуття дитини з ООП повноцінним членом суспільства; сприяти соціалізації баз відчуття дискомфорту; формувати відчуття захищеності, власної цінності, розвиток базових умінь.

4. Яке Ваше особисте ставлення до дітей з ООП?

17,2% – нейтральне ставлення;

13,8% – відчуваю співчуття до таких дітей;

69% - позитивне ставлення до дітей з ООП.

5. Чи хотіли б Ви у класі мати дитину з ООП?

13,8% – відповіли що не хотіли, щоб в класі навчалися такі діти;

86,2% – підтримують присутність в класі таких дітей.

6. Які заклади, на Вашу думку, має відвідувати дитина з ООП?

34,5% – спеціальні заклади;

34,5% – Інклюзивно-ресурсні центри;

31% – освітні навчальні заклади з інклюзивною формою навчання (дошкільні заклади, школи, ЗВО).

7. Які особливості роботи з дітьми з ООП та їх батьками Ви можете зазначити?

Відповіді: спілкування, фізична і моральна підтримка; повага і розуміння потреб, лояльність; комунікація, спільна участь у різних видах діяльності; індивідуальний підхід, арттерапія ; консультація спеціальних педагогів.

8. Як, на Вашу думку, можна допомогти батьками цих дітей?

Відповіді: навчання батьків, проведення бесід, тренінгів, семінарів; моральна, психологічна, фінансова підтримка; лекції.

9. Яку роботу необхідно проводити з іншими учасниками освітнього процесу (учнями класу, батьками) для комфортного перебування дитини з ООП у Вашому класі?

Відповіді респондентів: нагадувати, що всі ми рівноправні члени суспільства; бесіди з учнями та батьками дітей з нормотиповим розвитком, психологічна підтримка усього класу; виховна робота; тренінги про згуртованість, вміння допомагати, підтримувати один одного.

10. Чи змінилася Ваша думка стосовно дітей з ООП після перегляду фрагменту фільму?

17,2 % – думка змінилася, через розуміння особливостей цих дітей;

82,8 % – не змінилась, завжди ставимося до дітей з ООП з розумінням, з любов'ю.

11. Які почуття та відчуття у Вас виникли після перегляду фільму?

Відповіді: почуття суму, жалості, несправедливості; співчуття, робота з дітьми є надзвичайно важкою, усвідомлення, що їм потрібна допомога; радість від того, що з дитиною займаються фахівці; бажання допомагати таким дітям.

12. Як би Вам довелося працювати з дитиною ООП, з чого Ви би почали працювати?

Відповіді: бесіда з батьками, з дитиною; встановлення контакту з дитиною; виявлення здібностей та інтересів; застосування арттерапевтичних, пошук індивідуального підходу до дитини.

Результати проведеного анкетування вчителів (м. Трускавець)

Вибірка – 26 осіб

1. Яких дітей називаємо «діти з особливими освітніми потребами»:

34,6 % - діти з порушеннями фізичного та розумового розвитку;

15,4% - діти з порушеннями психічного розвитку; діти, яким необхідна посильна підтримка оточуючих;

50% вчителів зазначили, що всі відповіді правильні відповідно до даного запитання.

2. З якою категорією дітей з ООП Вам доводилося спілкуватися?

26,9% – ДЦП; **7,7%** – затримка мовлення; **11,5%** - діти з порушеннями розумового розвитку; **7,7%** – РАС; **7,7%** – синдром Дауна; **38,5%** – не доводилося спілкуватися.

3. Яка основна мета виховання дитини з ООП?

Відповіді: підтримувати дитину і розвивати її навички; вміти жити у суспільстві; вміння соціалізуватися і при цьому не відчувати дискомфорту; вміння виховати в дітей з нормотиповим розвитком сприймання дітей з ОП; бути більш самостійною; полегшення подальшого життя дитини.

4. Яке Ваше особисте ставлення до таких дітей?

19,2% – нейтральне ставлення; **7,7%** – відчуваю милосердя до таких дітей; **73,1%** - позитивне ставлення до дітей з ООП.

5. Чи хотіли б Ви у класі мати дитину з ООП?

30,8% – не хотіли б, щоб у класі навчалися такі діти;

61,5% – не проти мати в класі дітей з ООП;

7,7% – важко відповісти на це питання.

6. Які заклади, на Вашу думку, має відвідувати дитина з ООП?

61,5% – відповіли спеціальні заклади; **30,8%** – школа; **7,7%** – залежно від рівня підтримки дитини.

7. Які особливості роботи з дітьми з ООП та їх батьками Ви можете зазначити?

Відповіді: збори з батьками, бесіди; проведення виховних годин, тренінги для батьків; курси, лекції, спілкування.

8. Як, на Вашу думку, можна допомогти батьками цих дітей?

Відповіді: підтримувати їх, пояснювати, навчати батьків, давати поради, направляти до спеціалістів (консультації психологів), моральна, психологічна, фінансова підтримка, емоційна підтримка, надія на краще майбутнє.

9. Яку роботу необхідно проводити з іншими учасниками освітнього процесу (учнями класу, батьками) для комфортного перебування дитини з ООП у Вашому класі?

Відповіді: виховні бесіди, розмови з учнями та батьками дітей з нормотиповим розвитком; тренінги про згуртованість; нагадувати, що всі ми рівноправні члени суспільства, проводити виховні години про толерантність.

10. Чи змінилася Ваша думка стосовно дітей з ООП після перегляду фрагменту фільму?

11,5% – відповіли, що їхня думка змінилася, через розуміння особливостей цих дітей;

88,5% – відповіли ні, бо завжди відносимося до дітей з ООП з розумінням, з любов'ю.

11. Які почуття та відчуття у Вас виникли після перегляду фільму?

Відповіді: почуття суму, несправедливості; співчуття, розуміння, дитини з ООП; бажання підтримати й допомагати; почуття толерантності, милосердя.

12. Як би Вам довелося працювати з дитиною ООП, з чого Ви би почали працювати?

Відповіді: з приємного знайомства та внутрішнього аналізу; з дослідження проблеми дитини; з налагодження контактів, взаєморозуміння та вивчення діагнозу дитини; знайомства з батьками; розмова з дитиною; виявлення здібностей та інтересів; розмова з класом в якому навчається дитина з ООП.

2.2. Досвід використання артпедагогіки у формуванні толерантного ставлення до школярів з особливими освітніми потребами

Впродовж останніх дванадцяти років на факультеті історії, педагогіки та психології за ініціативи викладачів кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти здійснюється підготовка соціальних педагогів і фахівців з інклюзивної освіти у процесі якої реалізується активна міжнародна співпраця студентів і викладачів спеціальностей «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка» та «Інклюзивна освіта» з зарубіжними колегами з університетів-партнерів: університет прикладних наук ВІВЕС (м. Кортрійк, Бельгія), Католицький університет імені Яна Павла II (м. Люблін, Польща), університет (м. Орадя, Румунія), університет VIA (м. Орхус, Данія).

Впродовж останніх років, хоча і в дуже складних умовах пандемії COVID-19 та військової агресії РФ, докладається максимум зусиль для продовження співпраці та здійснення запланованих спільних освітніх заходів, спрямованих на реалізацію студентської і викладацької міжнародної академічної мобільності з метою здійснення професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти на засадах вітчизняних традицій та з творчим використанням конструктивного зарубіжного досвіду.

Тематична спрямованість спільної діяльності у підготовці майбутніх фахівців була продиктована тематикою міжнародних проектів та потребами галузі: «Інклюзивне суспільство» (2018 – 2020 рр.); «Артпедагогіка та арттерапія в соціально-педагогічній роботі з людьми з особливими потребами» (2021-2023 рр.); «Інклюзивна, спеціальна освіта» (2024 – 2026 рр.).

Зупинимось на досвіді останніх проектів, в яких активно використовувались засоби артпедагогіки для підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти. Останнім проектом, який був завершальним у трирічній співпраці 2020 – 2023 років став VIP Project «Art and Creativity» (проект Змішана інтенсивна програма «Мистецтво і творчість»), серед завдань якого було сприяння формуванню у педагогів толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потреби, зокрема за допомогою використання засобів артпедагогіки та арттерапії. Повна програма цього навчального проекту представлена в додатках нашої роботи (див. додаток А).

Зупинимось на окремих етапах здійснення проекту та розкриємо характер навчальної діяльності, яку виконували його учасники та представимо його результати.

Метою цього навчального проекту був обмін досвідом та спільне використання методів артпедагогіки та арттерапії у роботі з людьми з особливими освітніми потребами. Робота з реалізації проекту здійснювалась впродовж березня-квітня 2023 року в змішаному (онлайн та офлайн форматах).

В онлайн форматі впродовж місяця викладачами університетів - учасників проекту проводились лекції з актуальних питань творчого використання засобів артпедагогіки та арттерапії в роботі з людьми з особливими потребами.

Серії лекційних занять доповнювались онлайн виступами студентів з різних країн, в яких вони представляли свої навчальні заклади та освітні програми на яких вони навчаються. Одночасно студенти виконували практичні завдання з систематизації практичного досвіду своєї країни з організації та здійснення інклюзивної освіти. Значний інтерес міжнародної студентської аудиторії викликали підготовлені на цих матеріалах презентації сучасного досвіду освітньої інклюзії.

Під керівництвом викладачів з числа учасників проектних груп здійснювалась підготовка студентських команд до заключного тижня проекту

який проходив у Католицькому університеті імені Яна Павла II за безпосередньої участі всіх учасників проекту.

Впродовж тижня що став кульмінацією реалізації проекту тривав захоплюючий калейдоскоп подій: зустріч із представниками мерії м. Люблін та ознайомлення з програмою соціальної молодіжної політики міста, яке нещодавно одержало статус «Молодіжної столиці Європи»; візит до Центру виховання, розташованого у мальовничому передмісті Любліна та ознайомлення з його змістом, формами і методами роботи.

Незабутні враження залишилися в учасників проекту від відвідин Театру ляльок Г.-Х. Андерсена в Центрі культури м. Люблін; студії танцю «Гравітан» («Gravitan») та Арттерапевтичного театру, де головними акторами є люди з особливостями психофізичного розвитку. Арттерапевтичний театр і вистава «Наш дім», яку актори присвятили трагічним подіям в Україні, заслуговує окремої розповіді та вдячності авторам задуму і його виконавцям. Після вистави наші студенти разом з учасниками-акторами цього театру провели спільний тренінг-експромт та виконали низку арттерапевтичних вправ під керівництвом талановитих і надзвичайно відданих своїй справі людей – Міхала Становські (Польща) й Наталії Попової (Україна).

Наступні дні проекту були присвячені взаємонавчанню, під час якого студенти самостійно проводили арттерапевтичні семінари-тренінги. Наші студенти, під керівництвом доцента кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Мар'яни Гринців, запропонували своїм зарубіжним друзям опанувати методики ландшафтної терапії та лялькотерапії. Із захопленням і дуже майстерно виконували студенти зі Словаччини, Польщі та Бельгії роботу зі створення «ляльки-мотанки». Ці чарівні українські обереги вони взяли з собою на згадку про чудовий проєкт, за який ми всі щиро дякуємо нашим польським колегам і друзям (див. Додаток А).

Досвід, знання, навички, одержані під час реалізації згаданого проєкту, суттєво доповняють базову підготовку, яка здійснюється в кожному з університетів-учасників, а нові знайомства, позитивні емоції та враження

надовго залишаться в пам'яті кожного учасника і надихатимуть усіх на нові плани, зустрічі та міжнародну співпрацю.

Цікавою формою професійної підготовки майбутніх фахівців до роботи з учнями з особливими освітніми потребами стали семінарські та практичні заняття під час яких студенти нашого університету спеціальності «Інклюзивна освіта» знайомляться та обговорюють документальні фільми, створені нашими зарубіжними партнерами, що присвячені людям з особливостями психофізичного розвитку. В практиці навчальної діяльності використовуються фільми «Watch me» («Дивись на мене») та «Inclusief» («Інклюзивний»). Документальний фільм «Watch me» («Дивись на мене») присвячений емоційному стану дорослих людей з вадами розумового розвитку. На Міжнародному фестивалі документальних фільмів він був нагороджений премією журі за кращий бельгійський документальний фільм і відзначений за тепло, щирість та професійну майстерність. В ньому представлені життєві історії головних героїв фільму – Надін, Софі, Цюаня, Матіаса та Джессіки, які проживають у спеціалізованому соціальному центрі «Монікенгайде» (м.Зорсель, Бельгія). Автори фільму показують, що сьогодні на людей з обмеженими можливостями все ще дивляться зі співчуттям. Але як і у всіх інших, у них теж є почуття і суперечливі настрої, свої думки, бажання і прагнення, їх власне життя. Зміст фільму спонукає глядачів до роздумів, сприяє більш глибокому розумінню внутрішнього світу таких людей, формує більш усвідомлену потребу і розуміння толерантного ставлення до людей з особливостями розвитку.

У фільмі «Inclusief» («Інклюзивний») показано долю і внутрішній світ та емоції Розі, Натана, Іраклія і Самі – дітей з проблемами поведінки, порушеннями розумового та фізичного розвитку, які навчаються у звичайній школі. Розробники цього фільму дають можливість для роздумів та долучення до дискусії стосовно інклюзивної освіти та Закону про інклюзивну освіту, який був прийнятий урядом Фландрії (Бельгія) і все ще є предметом суперечок у

бельгійському суспільстві. Автор фільму Елен Вермеллен «веде» глядачів у клас, де показує світ дітей – головних героїв фільму.

Ці документальні матеріали є надзвичайно цінними з позицій формування професійного бачення та адекватної оцінки існуючих проблем, реальних потреб та вироблення оптимальних шляхів для психолого педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми проблемами та толерантного ставлення до них.

Отже, наведений в нашій роботі досвід організації різних видів роботи студентів, збагатив їх новими знаннями, практичними уміннями та навичками, надав унікальну можливість інтеркультурного обміну й спілкування, налагодження нових контактів, розширення кола професійних інтересів, удосконалення професійних компетенцій у сфері соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами засобами мистецтва й творчості. Такі форми навчальної діяльності є надзвичайно важливими як у професійному становленні майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, так і в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Висновки до другого розділу

Діяльність спеціалізованих соціальних служб з організації соціально-педагогічної роботи з людьми з особливими потребами є поступовою і цілеспрямованою. До неї залучається все більша кількість фахівців різного профілю і спрямування. Урізноманітнюється перелік послуг, які надаються людям з особливими потребами, збільшується кількість установ, спеціалізованих соціальних служб, які на постійній основі надають комплекс соціальних, психолого-педагогічних, медичних та інших послуг.

Результати міжнародного проекту «Мистецтво і творчість » доводить, що використання у роботі з дітьми з ООП засобів арт-педагогіки та арт-терапії забезпечує більш високу ефективність соціальної, соціально-педагогічної та корекційної-реабілітаційної роботи та сприяє формуванню толерантності у всіх залучених до цього процесу учнів з нормотиповим розвитком.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу наукових джерел з'ясовано, що в сучасній педагогічній науці стосовно осіб, які мають відхилення від норми у стані здоров'я використовуються поняття: «особа з інвалідністю»; «особа з обмеженими функціональними можливостями»; «людина з обмеженою дієздатністю»; «людина з особливими потребами»; «особа з особливими освітніми потребами» та ін. У Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (ред. від 31.08.2018) наводиться таке визначення: «Особа з інвалідністю – особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності», яке офіційно замінило термін інвалід на особа з інвалідністю.

2. Встановлено, що на формування толерантності у ставленні до осіб з особливими потребами впливає комплекс чинників таких як виховання, рівень професійного досвіду та загальної і професійної культури педагогів, особливості стилю спілкування; ціннісні орієнтації, потреби, інтереси, характер, темперамент, звички, емоційність та тип поведінки особистості учня; сімейні традиції та її атмосфера, характер сімейних стосунків і стиль спілкування в сім'ї, рівень педагогічної обізнаності батьків; багата педагогічна спадщина минулих поколінь видатних вітчизняних педагогів і сучасні дослідження у галузі педагогіки толерантності, соціально-педагогічної теорії і практики.

3. З'ясовано, що в суспільстві загалом і в освітньому середовищі зокрема відбувається поширення толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами, а в практичній діяльності із забезпечення соціально-педагогічного супроводу інклюзивної освіти посилюється роль і значення використання засобів педагогіки толерантності, артпедагогіки та арттерапії, що позитивно впливає на запровадження та реалізацію завдань інклюзивної освіти.

4. Результати здійсненого міжнародного інтеркультурного проекту «Мистецтво і творчість» довели доцільність використання як у роботі з учнями з особливими освітніми потребами, так і в професійній підготовці педагогів

засобів арт-педагогіки та арт-терапії. Їх використання сприяє підвищенню ефективності соціальної, соціально-педагогічної та корекційно-реабілітаційної роботи з людьми з особливими потребами, а відтак, сприяє кращій інтеграції осіб з інвалідністю до сучасного соціуму.

Участь студентів у соціальному проекті мала для них важливе значення і практичну цінність з професійної точки зору, оскільки забезпечила подальше формування толерантного ставлення до осіб з особливими потребами та професійних компетентностей майбутніх соціальних педагогів та фахівців з інклюзивної освіти, сприяла кращому розумінню особливостей організації соціально-педагогічного супроводу учнів з особливими освітніми потребами в умовах освітньої інклюзії.

5. Подальшого вивчення та розвитку потребують питання виховання толерантності у різних вікових групах (у тому числі у студентської молоді). Вимагає продовження наукових пошуків і розробка інноваційних підходів з використання засобів артпедагогіки у професійній підготовці майбутніх фахівців соціально-педагогічного та інклюзивно-освітнього напрямку. Використання конструктивного досвіду університетів зарубіжних країн з професійної підготовки фахівців з інклюзивної освіти та соціально-педагогічної діяльності також складає перспективу подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балахтар В.В. Ціннісні орієнтації як показник професійного становлення фахівців з соціальної роботи. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості*. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. С. 138 – 147.
2. Батанов О., Миколаєнко О. Права людини та соціальна інклюзія в Україні: проблеми теорії та конституційно-правового забезпечення. *Юридичний вісник*. 2018. №3. С. 4 – 10.
3. Білан В. А. Арт-терапія як один із засобів естетотерапії в корекційно-педагогічній роботі дефектолога. *Вісник Черкаського університету*. Серія : Педагогічні науки. Черкаси, 2018. №3. С. 22 – 28.
4. Бойко А. Е. Використання арт-педагогічних технологій як засобу творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. Психолого-педагогічні науки. 2014. № 5. С. 68 – 73.
5. Будак В. Д. Толерантність – ключ до успішної фахової підготовки вчителів. *Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. 2014. Випуск 1.46 (108). С.12 – 15.
6. Васютіна Т. В., Лук'янченко О. М. Напрями формування толерантності в майбутніх учителів нової української початкової школи. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/103/2615/5616-1>
7. Возна Ю.В. Роль і функції соціального педагога в роботі з дітьми з обмеженими можливостями. *Збірка наукових праць ЧНУ*. Черкаси, 2008. С. 36-39.
8. Гамрецький І. С., Столяренко О. В. Інтеграція людей з особливими потребами у суспільство як прояв ціннісного і толерантного ставлення до людей. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2012. № 9. С. 27 – 39.
9. Гітун Н.І. Проблема формування у суспільстві позитивного ставлення до осіб з обмеженими фізичними і розумовими можливостями. *Актуальні*

проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. 2015. № 12. С. 10 – 25.

10. Голованова Т. П. Толерантність і педагогіка: історико-теоретичний аспект. *Вісник Запорізького національного університету*. Педагогічні науки. 2018. № 2 (31). С. 21 – 24.

11. Декларація принципів толерантності, схвалена Генеральною конференцією ЮНЕСКО на її 28-й сесії в Парижі 16 листопада 1995 р. *Віче*. 2002. № 11 (128). С. 12 – 13.

12. Енциклопедія освіти / головний ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

13. Зарівна О. Світоглядно-культурологічний і моральний зміст поняття «толерантність»: проблема визначення. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»: Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2008. № 1. С. 131–138.

14. Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник / за заг. редакцією Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В. / кол. авторів : Байда Л., Красюкова-Еннс О, Буров С., Грибальський Я., Найда Ю. К., 2012. 216 с.

15. Ільченко І. С. Арт-терапія: навчальний посібник для студентів. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. 150 с.

16. Калініна Л. А. Використання лялькотерапії як напряму арт-терапії у корекційній роботі з дітьми, які мають проблеми у розвитку. *Педагогіка*. 2009. № 5. С. 25 – 29.

17. Колупаєва А. А., Таранченко О.М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.

18. Коляда Наталія, Кравченко Оксана, Салата Назар. Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами в Україні. *Соціально робота та соціальна освіта*. 2020. Випуск 2 (5). С.13 – 25.

19. Компанієць В. Толерантність як соціально-педагогічне явище в соціокультурному контексті: проблема соціального виховання. Теоретико-

- методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. Житомир : Вид-во «Волинь», 2003. Кн. 1. 368 с.
20. Концепція нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola>
21. Кремень В. Г. Консолідація України на основі платформи толерантності. *Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського*. Випуск 1. Педагогічні науки. 2014. № 46 (108). С. 7 – 11.
22. Логвиненко Т.О. Використання засобів артпедагогіки та арттерапії в соціально-педагогічній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Наука і техніка сьогодні*. Серія «Педагогіка». 2022. № 5 (5). С. 327–335.
23. Лисенко Н. Г. Толерантність як науково-педагогічна проблема сучасної педагогіки Франції. *Науковий вісник*. Серія: Педагогічні науки. 2019. № 1 (157). С.103 – 107.
24. Молчанова А. О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога: посібник. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. 188 с.
25. Мотуз Т. Розвиток ідеї толерантності учнівської молоді у вітчизняній педагогічній думці (друга пол. ХХ – почат. ХХІ століть): проблема періодизації. *Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць*. 2017. Вип. 1 (50). С. 210–222.
26. Полторак Л. Роль методів арт-терапії у професійній діяльності соціальних працівників. *Витоки педагогічної майстерності*. Серія : Педагогічні науки. 2013. Вип. 11. С. 261 – 265.
27. Перегудова Т. В. Соціальна інклюзія як елемент соціальної політики: європейські уроки для України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. С. 96 – 102.
28. Петренко О. Б. Педагогіка діалогу В. О. Сухомлинського як умова виховання толерантності особистості. *Науковий вісник МДУ імені*

- В. О. Сухомлинського. Випуск 1. Педагогічні науки. 2014. № 46 (108). С. 98 – 102.
29. Полякова О., Знобей О. Історичні аспекти становлення поняття «толерантність». URL : https://licey58.zp.ua/metodichni_rozrobki/dopovid-pedagogika-tolerantnosti.html
30. Порядін Євгеній. Детермінанти розвитку професійної толерантності майбутніх соціальних працівників в умовах війни. *Науковий вісник національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія: Педагогічні науки. 2023. № 19 (175). С. 73 – 77.
31. Потапюк Лілія. Соціальна інклюзія у сучасних освітніх закладах. *Витоки педагогічної майстерності*. 2021. Випуск 27. С.205 – 209.
32. Потапчук Тетяна, Клепар Марія. Толерантність та педагогіка толерантності: проблеми наукових досліджень. *Гірська школа українських Карпат*. 2020. № 22. С. 26 – 30.
33. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>
34. Про соціальні послуги: Закон України 2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
35. Реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва / За ред. проф. А. Й. Капської. К.: ДЦССМ, 2012. 96 с.
36. Ревть А. Сутність та специфіка організації соціальної роботи з дітьми із функціональними обмеженнями. *Молодь і ринок*. 2016. № 8. С. 38 – 42.
37. Савченко О. Я. Толерантність як цінність шкільної освіти: методичний аспект. *Початкова школа*. 2014. № 9. С. 4 – 7.
38. Сейко Н.А., Савельчук І.Б., Андрійчук Н.М. Вплив соціального партнерства на інноваційний розвиток освітнього середовища університету: модель Quadruple Helix. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2020. Випуск 29. С. 72 – 81.
39. Сорочан М. П. Структура готовності майбутніх вихователів до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання у закладах дошкільної

освіти. *Молодий вчений*. Серія: Педагогічні науки. 2022. № 10 (110). С. 111 – 115.

40. Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку: колективна монографія у 2 частинах. Частина 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні / за ред. С. П. Миронової, Л. Б. Платаш. Чернівці: «Технодрук», 2021. 352 с.

41. Ситченко А. Л. Толерантність у контексті керованого навчання. *Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського*. Випуск 1. Педагогічні науки. 2014. С.134 – 138.

42. Соціальна педагогіка: [підручник]. 4-те вид., випр. та доп. / за ред. проф. А. Й. Капської. К. : Центр учбової літератури, 2009. 488 с.

43. Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія: навчально-методичний посібник / Найда Ю. М., Ткаченко Л. М. Під заг. ред. Даниленко Л. І. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 68 с.

44. Створення безбар'єрного середовища та соціальна інклюзія: світовий досвід для України : аналіт. доп. / [Зубченко С. О., Тищенко Ю. А.]. Київ : НІСД, 2020. 24 с.

45. Стефанів Валентина. Від інклюзії в освіті до інклюзивного суспільства. Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень: збірник наукових праць з матеріалами VI Міжнародної наукової конференції, м. Вінниця, 8 березня, 2024 р. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2024. С. 177 – 178.

46. Стефанів Валентина. Толерантність як умова створення сприятливого інклюзивного освітнього середовища. Формування сучасної науки: методика та практика: матеріали V Всеукраїнської студентської наукової конференції, м. Київ, 15 березня, 2024 рік. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2024. С. 140 – 141.

47. Тадеуш О. М. Арт-педагогіка як поліфункціональна технологія навчання, виховання та розвитку особистості. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. 2018. Випуск 170. С. 118 – 122.

48. Теорія і практика арт-терапії : навчально-методичний комплекс / Уклад. І. В. Бабій. Умань: Алмі, 2014. 75 с.
49. Тягло О. В. Що таке сучасна толерантність? Міграція і толерантність в Україні : зб. ст./ за ред. Ярослава Пилинського. Київ : Стилос, 2007. С. 143 – 149.
50. Усик О. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до діяльності в системі інклюзивної освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 8 (2). С. 322 – 329.
51. Федорченко Т. Є. Сучасні виклики у вихованні успішної особистості серед учнівської молоді. Інноваційні виховні технології у теорії і практиці сучасної освіти: зб. матер. наук.-практ. конф. [за заг. редакцією Т. Є. Федорченко, Ю. В. Ївженка]. Київ, 2021. 70 с.
52. Швед М. Основи інклюзивної освіти. Львів: Український католицький університет, 2015. 360 с.
53. Школа для кожного: посібник / Упорядник: Байда Л. Ю. К., 2015. 60 с.
54. Щербакова К.В., Петрочко. Ж.В. Реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва : навч. посібник. К. : ДЦССМ, 2002. 217 с.
55. Юрків Я.І. Підготовка соціальних педагогів до роботи з дітьми з обмеженими можливостями. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. Л., 2010. № 19. Ч. 3. С. 29 – 304.

Додаток А

**BLENDED INTENSIVE
PROGRAMME
“ART & CREATIVITY”
SPRING ACADEMY**

THE JOHN PAUL II
CATHOLIC
UNIVERSITY
OF LUBLIN

KUL 1918

Institute of Pedagogy

08.05 – 13.05.2023

List of participants

Belgium

NGO Oradea:

- ✓ Patrick Bellick, chairman of the NGO bellinck@telenet.be
- ✓ Lutgarde Bagué,
- ✓ Ivan Van Hulle, Vanhulleivan@gmail.com

Belgium

VIVES University of Applied Sciences Department of Applied Social Studies Doorniksesteenweg 145 | B -8500 KORTRIJK

- ✓ Isabel Steverlynck, isabel.steverlynck@vives.be
- ✓ Dewi Hannon, dewi.hannon@vives.be
- ✓ Yuenyan Lau, yuenyan.lau@student.vives.be
- ✓ Emma De Cocker, emma.decocker@student.vives.be
- ✓ Mai Linh Verdonck, mailinh.verdonck@student.vives.be
- ✓ Donna Dries, donna.dries@student.vives.be
- ✓ Demi Lemeire, demi.lemeire@student.vives.be
- ✓ Catalina de Guchteneire, catalina.deguchteneire@student.vives.be
- ✓ Celeste Wolfvelde, celeste.wolfvelde@student.vives.be

Ukraine

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Faculty of Psychology, Pedagogy and Social Work; Address : 46 Lesi Ukrainku Street, Drohobych, Lviv region, 82100

- ✓ Lohvynenko Tetyana, tetyana_social@ukr.net
- ✓ Hryntsiv Mariana, linaandtima123@gmail.com
- ✓ Halyn Victoria, galinviktorii@gmail.com
- ✓ Zburyn' Yulia, uzburen@gmail.com
- ✓ Datsyuk Violetta, datsiukvioletta@gmail.com
- ✓ Dubovets Hanna, hannadubovets@gmail.com
- ✓ Repetska Iryna, irunarepezka@gmail.com

- ✓ Ksenyak Sofia, ksenaksofia9@gmail.com

Denmark

VIA University College - Campus Randers, Jens Otto Krag's Plads, 3, 8900 Randers

- ✓ Lærke Borup Lbor@via.dk
- ✓ Pernille Lykke-Buch Jensen Plbj@via.dk
- ✓ Flemming Østerby Fla@via.dk
- ✓ Michael Dohn Sørensen Mdos@via.dk

Poland

John Paul II Catholic University of Lublin, Faculty of Social Sciences, Institute of Pedagogy, al. Raclawickie 14 20-950 Lublin

- ✓ Agnieszka Linca-Ćwikła, linca@kul.pl
- ✓ Piotr Magier, piomae@kul.pl
- ✓ Marek Jeziorański, marekj@kul.pl

- ✓ Anna Badora, anna.badora@kul.lublin.pl
- ✓ Anna Szudra-Barszcz, szudra@kul.lublin.pl
- ✓ Urszula Kmita, kmita.urszula@gmail.com
- ✓ Klaudia Martynowska, martynowska.klaudia@gmail.com
- ✓ Ewelina Świdrak, eswidrak@kul.pl
- ✓ Paweł Ślowski, paulus89@student.kul.edu.pl
- ✓ Emilia Dyczkowska emilia12@student.kul.pl
- ✓ Dominika Żółtańska dzoltanska@student.kul.edu.pl
- ✓ Marta Hadel martaha08@student.kul.edu.pl
- ✓ Weronika Czupryn weronikaczupryn@student.kul.edu.pl
- ✓ Paulina Szmuc paulinaszmuc@student.kul.pl
- ✓ Magdalena Korona magdakorona@student.kul.pl
- ✓ Helena Rowińska helenarowinska@student.kul.pl
- ✓ Aleksandra Rogąła alexrogala98@student.kul.pl

Romania

Department of Educational Sciences, Faculty of Social and Human Sciences,

University of Oradea – Romania

- ✓ Pascariu Constantin costi_pascariu@yahoo.com
- ✓ Sîncelean Oana Maria, oanasincelean@gmail.com
- ✓ Sârca Denisa Florina, denisaflorina67@gmail.com
- ✓ Coste Ana Maria Mădălina, ana.coste1@yahoo.com
- ✓ Mihuța Cristina Alexandra, cristina.2607@yahoo.com
- ✓ Brădean Dania Ruth, daniaruthb@gmail.com

Slovakia

Catholic University in Ružomberok, Hrabovská cesta 1A, 034 01
Ružomberok – Slovakia

- ✓ Ján Lysík, janolysik@gmail.com
- ✓ Matej Deák, infusionek@gmail.com
- ✓ Ivana Ďuranová, iduranova1@gmail.com

Daily Schedule

MONDAY 8.05.2023	
9.00	Reception
9.30-12.00	Opening session C-1031
12-12.45	Lunch – Cafeteria - KUL
13-14.30	Field visits in „Andersen Theatre”
17.00	Barbecue trip – BUS Stop - Plac Zamkowy and KUL
17.30-20.30	Social evening & barbecue party Happy Childhood Foundation, Motycz Leśny
TUESDAY 9.05.2023	
9.30-12.30	Field visits in groups (only students)
10.00-11.00	Meeting with university officials (only lecturers)
11.00-12.30	Discuss with the partners about future plans (only lecturers)
12.30-13.30	Lunch
14-14.30	Meeting at the Town Hall with the Town Mayor
14.30-15.30	“Hey!” - new youth space - ul. Poewiaków 11
18.00	Gala dinner with the Drewutnia band - Chata Karcma Regionalna
WEDNESDAY 10.05.2023	
9.00-10.30	Field visits in Studio Grawitan
11.00 -12.30	Field visits in – Occupational therapy workshop – educational project
13-14	Lunch - Cafeteria - KUL
14.15-15.00	Creativity in the hospital – a source of support for the treatment of children with cancer - dr Monika Nowak, Creativity as a bridge between the worlds Dominika Żółtańska , Julia Urawska C-618 KUL

15-17.30	<p>Seminars in KUL C-618 or C- 408</p> <ul style="list-style-type: none"> • Isabel Steverlynck, Dewi Hannon, VIVES University of Applied Sciences Belgium, How to workshop, • Dewi Hannon, VIVES University of Applied Sciences Belgium, Self IMAGE
THURSDAY 11.05.2023	
10.00-12.30	<p>Field visit in a Centre ARTETERAPIA Spectacle “Dom” Michał Stanowski - Workshops using the Krug method of Natalia Popowa – methodical demonstration with the participation of people with disabilities</p>
13.00-14.00	Lunch – Vesaria Manor House
14.15-15.45	Meeting with the painter Piotr Łucjan
16.00-17.30	<p>Seminars in a Centre ARTETERAPIA:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Isabel Steverlynck, VIVES University of Applied Sciences Belgium, DANCE, DANCE, DANCE, • Maryana Hryntsiv, (Ivan Franko Pedagogical University Drohobych Ukraine), Technologies of landscape therapy and puppet therapy
FRIDAY 12.05.2023	
9.30-12.00	<p>Conference – Ivan Van Hulle (NGO ORADEA) – lecturers’ session Dominika Żółtańska – student session</p>
12.30-13.30	Lunch- Cafeteria KUL
14.00	Surprise show– Działalność KUL w Starym Gmachu or theatre hall

Workshops

8-13.05.23 (in Lublin)

**Isabel Steverlynck, Dewi Hannon, VIVES University of Applied Sciences
Belgium**

How to workshop

In this lecture/workshop we take the students through a journey how to design a creative workshop.

What is a creative session? What should it contain? What is the goal? And how is the build-up? All these questions will be addressed in the lecture/workshop. Afterwards students are able to create workshops that give space to get creative, to explore, express and experiment. Next to that the lecture explains what is important and what to keep in mind while preparing the sessions. We explain how a creative workshop should be structured. We demonstrate different important techniques that can help to come up with ideas for new creative sessions. Furthermore, we give some examples of icebreakers, energiser and cooperative work forms that can be used in creative workshops. We look how groups can be stimulated but also calmed down.

Isabel Steverlynck, VIVES University of Applied Sciences Belgium

DANCE, DANCE, DANCE - workshop Movement and Dance

This workshop introduces us to movement expression and playing with the elements of dance. We explore how to let go of the limiting belief "I can't dance." This offers opportunities, broader than the pleasure of moving and dancing. In working with clients or a team, participants can reflect from this experience afterwards about limiting beliefs (cfr. NLP/world model). They carry with them, usually unconsciously. Create, shape and restore through the muse of movement and dance.

Movement expression stimulates your imagination and expands your spatial boundaries.

Your body is your instrument of movement and your senses are the stimuli for movement. Dance is to movement what poetry is to words. It gives colour and shine to movement. It subtly makes movement personal, emotional, spirited, characterful and therefore unique. In working with clients, finding, discovering who they are or who they are becoming is a beautiful challenge to interact in a different way.

The application possibilities are endless. In the workshop we will take some time to think together about what possibilities there are for clients. We look at clients as people with bodies and learn to look especially at limitations as possibilities and opportunities.

Maryana Hryntsiv, (Ivan Franko State Pedagogical University Drohobych Ukraine)

Technologies of landscape therapy and puppet therapy

The training will introduce the techniques of group isotherapy, landscape therapy and puppet therapy combined with dramatisation and theatre. During work, art techniques are offered, which are aimed at the development of natural inclinations and abilities; formation of an emotional and evaluative attitude towards creative manifestations; the desire to fantasise and create. Participation in the training involves the use of separate drawing techniques (in pairs and groups) - "Drawing in a circle", "The house in which we feel good" and others.

Landscape art-therapy. The question of what is "landscape art therapy" will be considered? What are its features, main tasks and opportunities? We will work on creating compositions using various natural materials. Let's get acquainted with the technique "Volume collage", "Me and my talent". Working with landscapes activates activity, develops inner freedom, increases the level of self-esteem, and stimulates creativity.

Puppet therapy. Puppet therapy is another interesting and productive technique. Let's try to figure out what exactly it is? What is its essence? How and who can dolls help? What techniques can be combined with it and complement it (puppet theatre, fairy-tale therapy)? Technique "Doll - motanka": awareness of the inner "I", hidden personal qualities; creation of a safe space for the spiritual development of a person; visualisation of "I", - an image. This opens up opportunities for harmonising the emotional state, building self- confidence, identifying one's own resources, and relaxing.

Заняття з ландшафтної терапії проводять студенти ДДПУ ім. Івана Франка
Michał Stanowski (Poland)

**WORKSHOPS USING THE METHOD OF THE KRUG THEATRE OF NATALIA POPOWA –
 methodical demonstration with the participation of people with disabilities**

Sociologist, theatre instructor, oligophrenopedagogue, initiator and main organiser of the International Movement of Artists of the Intrepid Route, initiator of the creation of the theatre movement of people with disabilities in Ukraine and Belarus, initiator and program director of the Art Therapy Centre in Lublin (2008), since 2008 vice-president of the International Dismissals Council based in Norway).

The workshop will focus on individual and group work on awareness of one's own body: its capabilities and limitations, centre of gravity, spatial composition. Getting to know oneself in movement, developing movement patterns, working on fear (contact with another person, evaluation).

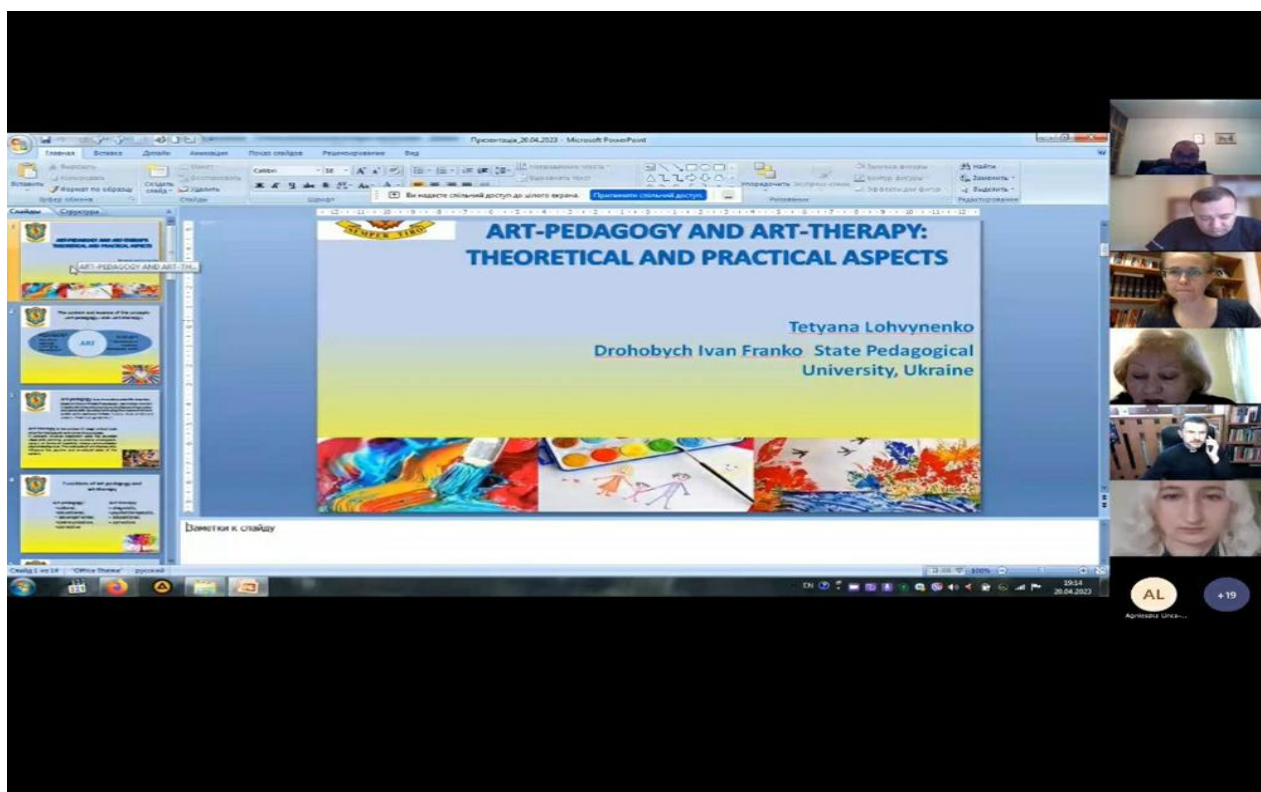
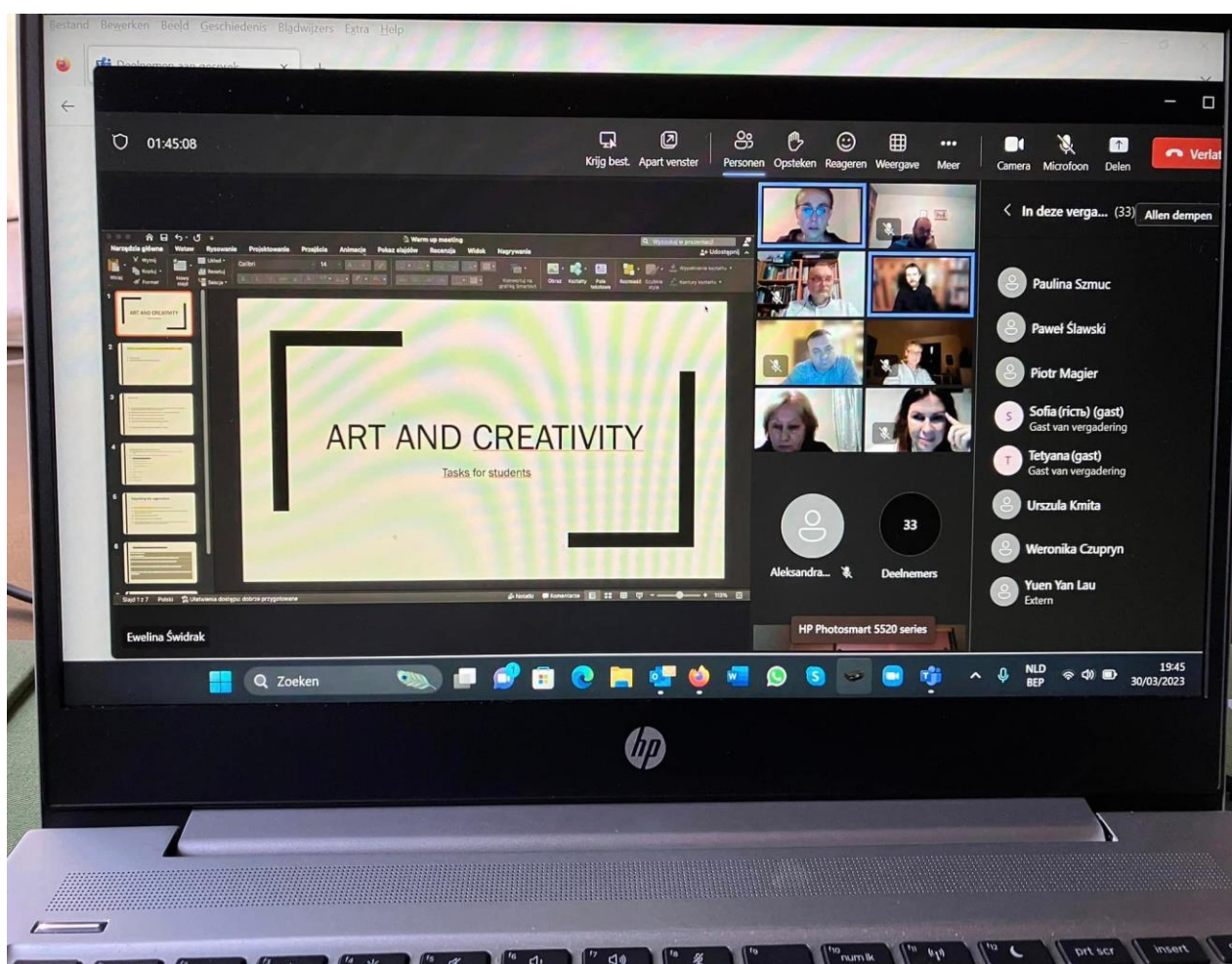
Transition from planned movement (going from thought) to empathy and dialogue with another person skipping thinking.

Elements of improvisation

IMPORTANT:

Please bring a change of footwear, please wear casual, comfortable exercise clothes

Он-лайн лекція проф. Т.Логвиненко з Артпедагогіки та арттерапії для студентів – учасників Міжнародного проекту «Art and Creativity»

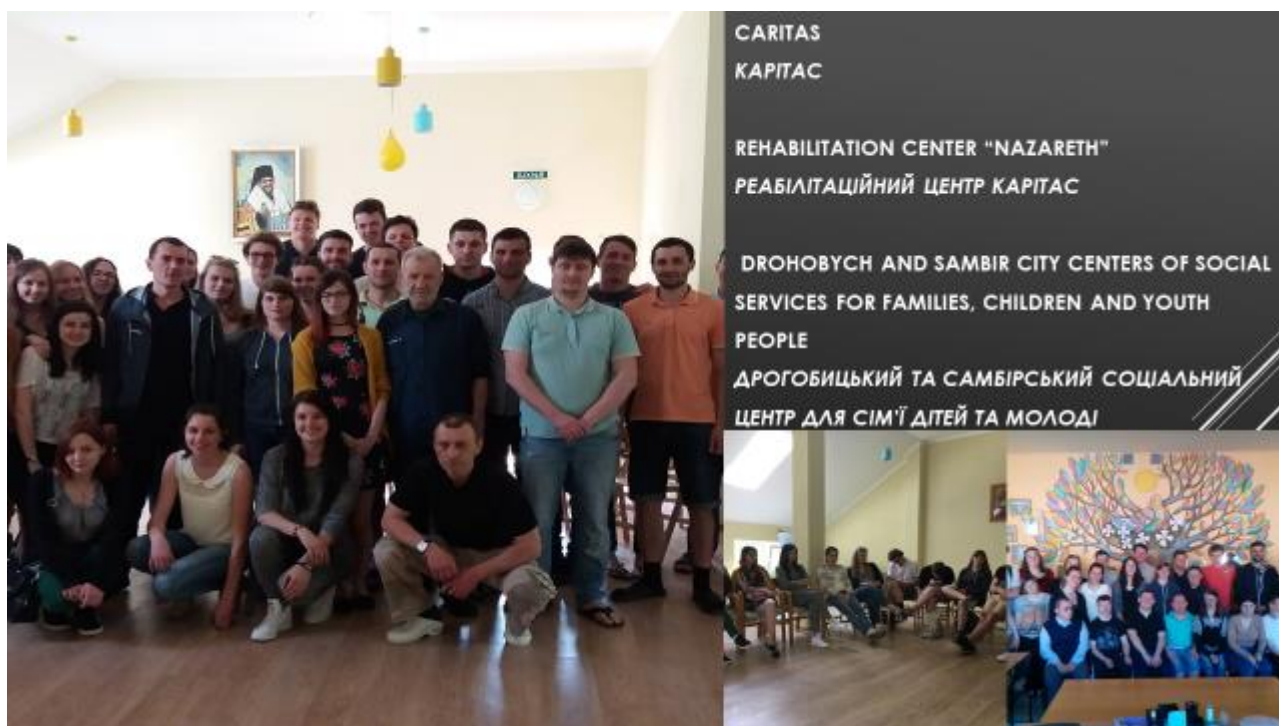
Заняття з іпо- та ізотерапії за участі наших студентів-практикантів під час проходження практики (університет VIBES, м Кортрійк, Бельгія)

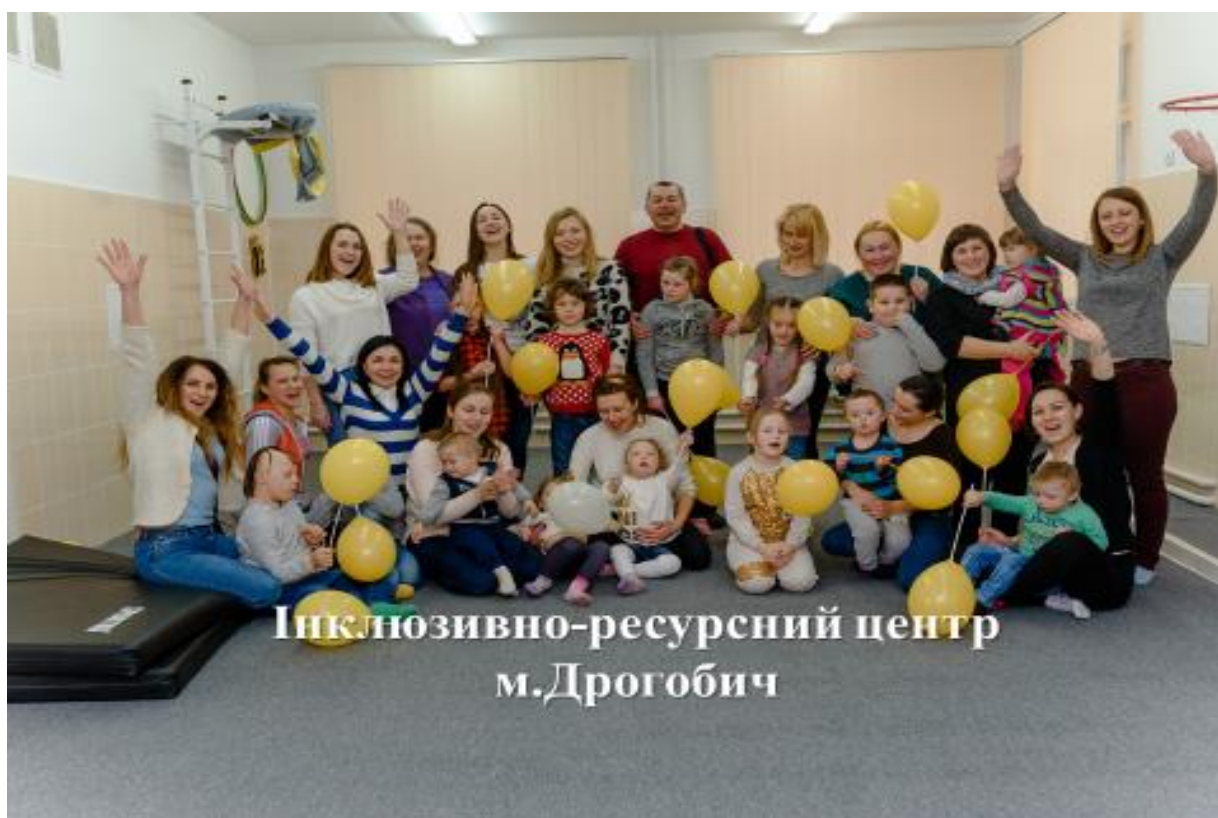

Проведення арттерапевтичних занять під час проходження студентами практики в освітніх та соціальних установах (університет VIBES, м Кортрійк, Бельгія)

Організація дозвілля відвідувачів територіального дозвіллевого центру студентами-практикантами
(університет ВІВЕС, м Кортрійк, Бельгія)

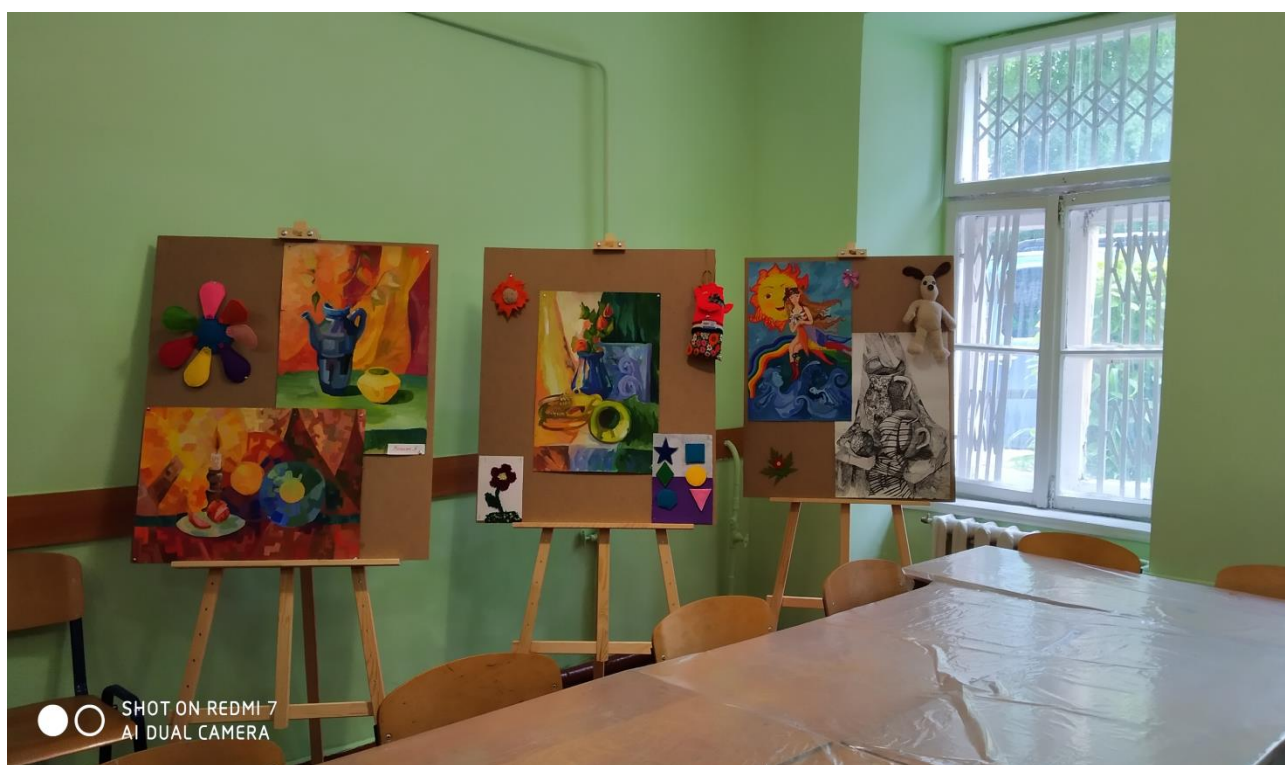

Заняття з музикотерапії з дітьми в ІРЦ (м. Дрогобич) за участі студентів – майбутніх соціальних педагогів

Дрогобицьке відділення Карітасу.
Студенти – учасники проекту проводять заняття в студії «Чарівні долоні»

Навчальний кабінет з артпедагогіки та арттерапії
факультету історії, педагогіки та психології

Заняття з танцювальної терапії проводять студенти спеціальності «Інклюзивна освіта»

Малюнок на стіні у виконанні студентів та вихованців Дрогобицького добровільного

товариства зіхисту дітей з інвалідністю «Надія»

АНОТАЦІЯ

У науковій роботі основна дослідницька увага спрямована на вивчення проблеми толерантного ставлення до осіб з інвалідністю в умовах реалізації завдань освітньої інклюзії.

Актуальність представленого дослідження зумовлена існуючою суперечністю між сучасним запитом суспільства на соціальну інклюзію та недостатнім рівнем толерантності окремих груп громадян у ставленні до осіб з особливими потребами, у тому числі з особливостями психофізичного розвитку. Саме означена суперечність і зумовлює актуальність обраної теми.

Мета дослідження полягає у розкритті особливостей формування толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами та можливостей використання з цією метою засобів артпедагогіки.

В процесі реалізації дослідницьких завдань автором роботи аналізуються суть понять «соціальна інклюзія», «толерантність», «особа з особливими освітніми потребами», подається характеристика чинників формування толерантності до осіб з особливими потребами, розкриваються можливості засобів артпедагогіки у формуванні толерантного ставлення до осіб з особливостями психофізичного розвитку, представлено результати реалізації міжнародного проекту «Мистецтво і творчість» спрямованого на формування у майбутніх соціальних педагогів толерантного ставлення до осіб з ООП. Розкриваються можливості використання засобів артпедагогіки у професійному становленні сучасних педагогів, наводяться приклади інноваційних форм роботи з підготовки фахівців до роботи в умовах освітньої інклюзії, робляться узагальнюючі висновки та припущення щодо подальших напрямків дослідницьких пошуків.

Ключові слова: соціальна інклюзія, інклюзивне суспільство, інклюзивна освіта, чинники соціальної інклюзії, толерантність, артпедагогіка, мистецтво, творчість.